

РЕЦЕНЗИЯ

От: *проф. дин Милко Стоянов Палангурски;*
ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“
История на България

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по **История на България (стопанска история) в УНСС.**

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 3040/10.11.2022 на Ректора на УНСС.

Автор на дисертационния труд: **Пламен Димитров Иванов**

Тема на дисертационния труд: **„Дирекция „Храноизнос“ в периода на голямата икономическа криза (1930-1934 г.)“**

1. Информация за дисертанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма към *катедра „Политическа икономия“ на Общикономическия факултет* на УНСС по *научна специалност Стопанска история* съгласно Заповед на Зам.-ректора по НИД на УНСС №546/22.03.2016 г. Обучението е осъществено в *задочна* форма през периода 2016-2022 съд законово удължаване и прекъсване.

Докторантът е роден през 1985 г.. Има средно образование в стопанската сфера, Бакалавър по Стопанско управление и магистърска степен по Бизнес администрация в УНСС. В професионалната си кариера е заемал различни длъжности в банковия и стопанския сектор.

Представените на журито индивидуален план и отчет показват, че дисертантът е изпълнил всички законови изисквания и научни задачи поставени му в приетия от обучаващата катедра.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Трудът има обем от 314 страници. Състои се от предговор, три глави, заключение, библиография и списък на използваните видове източници. Включени са таблици, фигури, диаграми и приложения.

Темата обхваща историческата роля и място на една от първите национални институции, които получават изключително място и роля в стопанската сфера по желание и с намеса на държавата в деликатната сфера на търговията със зърнени храни, която винаги има своята стратегическа роля в регионален и национален мащаб. Световната история и българска като част от нея ясно показват, че актуалността на тази тема е вечна и повдигането и има цикличен характер. Този бранш носи всички стратегически елементи в себе си и има възможността да взриви всяка стопанска система и обществения мир.

Обектът на изследване е една от големите държавни икономически структури, създадена по време на голямата депресия за да може да се преодолеят всеобхватни дисбаланси в обществото и стопанството. Целта, както е дефинирана от страна на докторанта е коректна – до каква степен държавата чрез интервенцията на пазара постига разрешаване на проблемите на аграрния сектор. Същото може да се каже и за поставените задачи – обща характеристика на аграрния сектор, факторите и мотивите за създаването на тази икономическа организация, нейната вътрешна структура, мрежа на функциониране, постигнатите резултати и доколко въведеният държавен монопол постига набелязаните цели.

Хронологичната рамка е добре обоснована, макар първа глава напълно съзнателно да излиза от нея, за да може да се направи сравнителен анализ на всички елементи от развитието на зърнения сектор от края на XIX век. Авторът показва, че аграрният сектор на младата българската държава стартира от изключително ниско равнище, както във вътрешен план – ниска технологичност, липса на кредитиране, разпокъсаност на земята, както и външни – т.нар. „дълга депресия“, която срива цените на селскостопанската продукция в световен мащаб. Доказателствата за изключителната ангажираност на българите в селскостопанския сектор са напълно коректни и релевантни на състоянието. Същото важи за използваната от стопаните земеделска земя, разпределението на собствеността по обем – все фактори, които обясняват изоставането на българската икономика от европейските образци, забавената индустриализация, скритата селска безработица, недостатъчната финансова мощ на държавата и т.н. Изводът за „икономиката на самопрехраната“ е напълно логичен и обоснован, и доказан с демографския анализ и реалните алтернативи.

И това се случва при основния сектор на икономиката, при най-големият обхват на търговията и заетите в реализацията на продукцията стопански субекти. Доказателствата за тази теза са всеобхватни – производство на зърно по региони, износ на продукцията, търговски центрове, парични обеми, регламентиране на търговията и износа на най-важния артикул в българския износ. Процентите на износа и устойчивостта са достатъчно доказателство за направените изводи. Логично се показва и стагнацията връхлетяла българското земеделие по време на войните – като логично това е сектора, който понася най-тежките удари и изправя страната през дилемата „злато или смърт“. Но за темата по-важни са страниците, посветени на държавната регулация на снабдяването на населението с храна, а това в българския случай е основно зърнени храни. Стресиращи са данните за индексът на поскъпване на живота, което обяснява много социални и политически настроения в страната в следващите години.

Втора глава продължава със състоянието на сектора през 20-те години на XX век. Анализирани са производството и търговията във вътрешен и външен план, сривовете, спадовете, краткосрочните спадове и стабилизации. В първите два параграфа на тази глава са обхванати всички промени в сектора, ангажираността на населението настъпващият контрол и регулиране на външната търговия от страна на държавата.

Точни са изводите направени във втория параграф на главата, където се прави съпоставка на развитието на световната аграрна криза и отражението и върху българското земеделие. Направеното сравнение и причините за глобалната криза са коректни. Напълно приемливо е включването на страната в групата на т.нар. аграрни страни. Принос е изследването на „ножицата на цените“ между промишлените и селскостопанските цени и влиянието върху тези процеси от свиването обема на международната търговия, свиване, предизвикано от ограниченията, контрола и забраните върху чуждестранния внос не само в страната. Това „дезинтегриране“ на международната търговия обаче влияе сравнително малко върху балканските страни.

Разгледана е международната реакция и дипломатически опити за преодоляване на спада на цените – международни търговски спогодби, създаването и краха на т.нар. Аграрен блок в източната част на континента и мястото на страната в тази дипломатическа инициатива. Изводът, че страната

е сред тези, които успяват да съхранят до известна степен от тежките удари на кризата е защитим.

Третият и четвъртият подпараграфи на втора глава е сърцевината на дисертацията и практически с нея се реализира идеята за анализ на дирекцията и нейните функции. Логично първоначално се прави анализ на двата закона от 1930 и 1931 г., позицията на икономическата мисъл в политически и научен аспект за извършената промяна. Става ясно, че българското общество се тревожи от влошаването живота на земеделския стопанин, проблемите с плащанията и лихвите, опрощаване на дългове и т.н. Въпреки скептицизма на науката, продължава политиката на стопанско планиране и контрол, което кара управляващите да пристъпят към създаването на дирекцията, но се подчертава, че страната не е изключение от световните процеси. Налагането на монопол върху търговията е първата характеристика на Дирекцията, която освен това трябва да работи и с непарични средства, като регламентацията на монополния режим продължава да се развива и променя с течение на времето до края на изследвания период, както като обекти, фискални параметри, социални политики и т.н.

Подробни са страниците посветени на регламентацията, статута, вътрешната организация, целите, задачите, финансирането, параметрите, и методите на действия на Дирекцията в последния подпараграф на втора глава. Тук изложението стига до персонално участие на отделно ангажираните с управлението и функционирането на Дирекцията. Показани са всички дирекции, основни звена, тяхното развитие, персонален състав, политическа намеса и в персоналния състав на Дирекцията – изброяването на които по длъжности заема повече от една страница – една напълно зависима от изпълнителната власт, както подчертава автора, структура. Това обяснява огромното количество хора, които свързват съдбата си с тази институция. Явно язвите на партизанщината не подминават създадената с точно обратната цел институция.

Последната трета глава има няколко акцента. Първият е анализът на участниците в процедурите за закупуване на зърнени храни. Приведените сведения показват, че Дирекцията като държавна структура толерира обществените структури като кооперациите, техните съюзи, популярните банки, техните съюзи и най-накрая частните търговци. За автора, това степенуване и приоритет е резултат на техния дял и присъствие в социално-

икономическия живот на страната. Приносен момент е общата картина на агентите, тяхната мрежа по пунктове, гари и пристанища.

Другият акцент е ролята и мястото на комисионерите в създадената с помощта на държавата търговска мрежа, както и цялостната процедура по закупуване, приемане, складиране и предаване на зърнената продукция. Това е опит за показване на скритите механизми на търговията и това е комбинирано с позициите на длъжностните лица и съответно възможностите за корупция и нелоялни практики. Не мога да подмина написаното за ангажираните с дейността на Дирекцията и други държавни и обществени институции, което прави дирекцията стопански мастодонт с извънредно голямо значение за основни сфери на живота и стопанството.

Следващият основен акцент в главата е процеса на изкупуване и продажба на зърнени храни, промените в режима на ограничаване на свободната търговия, определянето на ценовите равнища и т.н. Не мога да не отлича изводите за наличие на две паралелни цени и избягването на някои производители на уж по-високите цени на Дирекцията.

Анализираните количествени показатели на закупени количества и ценови равнища са коректни и могат да бъдат използвани напълно спокойно в историографския процес. Те да коректни и могат да бъдат в основата на много изводи. Авторът показва огромната загуба на идеята за държавен монопол и упоритото обяснение н съвременниците, че по този начин българският селянин е финансиран с надпазарни цени, което води до поредната държавна намеса и финансова помощ на провален стопански модел. Отделянето на 17-18% от общите публични разходи само за задоволяване на загубите от зърнения сектор е финансово разхищение, което довежда до облагане на основната храна на българина, в която от своя страна отново се включва цялата обществена, общинска и държавна машина. Авторът правилно приема подобна оценка, която се доказва и от поредният провал на политиците да регулират пазара, за да осигурят средства за финансово невъзможна кауза. Все пак изводите за кои стопани този режим има позитивен характер са коректни.

Това предопределя според мен успехът на Деветнадесетомайци, но предопределя и тяхната политика - засилване на монопола на Дирекцията и засилване на наказателните разпореждания във фискалните закони.

- *Използвана научна литература*

Използваната литература, цитиранията под линия на оригинални и неизползвани документи показват осведомеността на докторанта по проблематиката на труда и по-важното в случая е, че се изгражда на първокачествен изворово материал, като за улеснения на читателя и като доказателствен материал на изследваните процеси са таблиците, фигурите и диаграмите. Архивните фондове, които са обработване са от целия национален и регионален държавен архив, публичните източници, парламентарните дневници, статистически годишници, законодателството.

3. Оценка на научните и научно-приложни приноси

В резултат от извършената изследователска работа откроявам следните по-важни научни и научно-приложни приноси:

1. Дисертационният труд е разработен на сериозна изворова база, като част от материалите се публикуват за първи път и се допълва документалният фонд за нашата стопанска история.
2. За историята на стопанските институции научното познание е обогатено с модела на дирекция „Храноизнос“ и опитът който има държавата като стопански субект за подходи, с които да предприема мерки за икономическа интервенция.
3. Направен е пространен и задълбочен анализ на дирекция „Храноизнос“, като едно от най-големите държавни стопански предприятия. В детайли, са разработени въпросите на вътрешната организация (структура, кадри, финансиране и пр.), правно-нормативната уредба, търговската и финансовата дейност.
4. В дисертацията са представени и анализирани всички нормативни документи, които се отнасят до правната регламентация на дирекция „Храноизнос“ и се обогатява историята на търговското законодателство.
5. Изследването внася принос в историческата картина за реализацията на държавните монополи с ремарка и за съвременните процеси.

4. Оценка на публикациите по дисертацията

Авторът предлага три публикации: 1. Към въпроса за създаването и началната дейност на дирекция „Храноизнос“. 2. Производството на зърнени храни в България (1878 – 1912). 3. Зърнените храни в България през периода на войните (1912–1918). Проблеми и решения. Последните две са индексирани

в международна база данни – Скопус с което се покриват изискванията за наукометрия в смисъла на закона. Публикациите изцяло отговарят на темата на дисертацията. Включването им в базите данни на най-големите индексирани системи ги прави разпознаваеми, лесно достъпни и бързо ще бъдат включени в научен оборот.

5. Оценка на автореферата:

Представеният автореферат отговаря напълно на дисертационния текст и дава ясна представа за структурата, задачите, целите и постигнатите резултати от страна на докторанта. Авторефератът отразява и представя коректно всички основни пунктове на изследването.

6. Критични бележки, препоръки и въпроси

Основната ми критична бележка е към структурата на изложението – първия подпараграф на втора глава за мен е неразделна част от първа глава – това се вижда както от процесите, които се представят, така и от анализирания фактологичен материал. Същото в известна степен важи и за втория подпараграф, но тъй като той е свързан с кризата и е мотив за създаването на основната цел на изследването, той може да остане в предприетата структура.

На моменти, особено при анализът на вътрешната структура на Дирекцията се постига до излишни подробности, споменаването на персонажи и маловажни структури, които трудно могат да бъдат определени като важни за историографския процес.

Не мога да приема, че толерирането на кооперациите и производните и структури е само благодарение на тяхното присъствие в икономическия живот на страната. Идеологемите в тази посока са достатъчни силни и в тази посока ми се струва, че един по-задълбочен анализ, би показал и други възможни изводи.

7. Заключение

На базата на изтъкнатото по-горе и в резултат на анализа на научните приноси и извършената изследователска дейност в дисертационния труд: „Дирекция „Храноизнос“ в периода на голямата икономическа криза (1930-1934 г.)“ убедено препоръчвам на почитаемото научно жури свикано със

заповед на ректора на УНСС да гласува за присъждането на научната и образователна степен „доктор“ на докторант Пламен Димитров Иванов

Дата / място

5.12.2022, В. Търново

Подпис:

проф.дин Милко Палангурски